

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р С. Колковска, Институт за български език

за дисертационния труд

за придобиване на научна степен „доктор на филологическите науки“

с автор проф. д-р Максим Стаменов, Институт за български език

на тема:

Език, когнитивни структури и структура на съзнанието

Дисертационният труд на М. Стаменов е посветен на един от най-сложните и същевременно най-малко проучвани проблеми на теоретичното езикознание, свързани с отношението между език, съзнание и когнитивна дейност. Трудът е извънредно впечатляващ както с многообразието на дискутираните проблеми, с дълбочината и детайлността на техния анализ, така и с богатството от нови и оригинални схващания и идеи. Изследването има внушителен обем от 890 стандартни страници и се състои от две части.

В първата част, състояща се от седем глави, са разгледани схващанията на водещи представители на съвременното теоретично езикознание – Чомски, Ланакър, Чейф, Джакендоф и Бикертън, които имат приносно значение за изясняване на отношението между език и съзнание. За първи път систематизирано са изложени разбиранията за съотносимостта между език, мислене и съзнание и взаимодействието между техните структури в генеративната граматика на Чомски (в ранните и по-късните ѝ варианти), модела на Ланакър за граматичната структура като структуроопределяща рамка на схематичната представа; модела на Чейф за динамиката на съзнанието с оглед на проявите ѝ при речевата дейност; концепцията на Джакендоф за реализацията на вербалното съзнание в психиката и теорията на Бикертън за паралелното развитие на езиковата способност, мисленето и съзнанието. В последната глава се дискутират редица особености на изречението (аргументна структура, управление, свързване и кореферентност и др.) според тяхната интерпретация от Бикертън, като с оглед на своите задачи авторът ги разглежда и в друг ракурс, свързан с моделирането на появата на езиковата способност. Изложените схващания са представени с голяма задълбоченост и детайлност, като аргументирано са открити както силните им страни, така и проблематичните и спорни моменти в тях. Своите разбирания по редица от засегнатите дискуссионни проблеми авторът излага във втората част на труда.

Много сериозни научни приноси се съдържат във втората част на труда, състояща се от девет глави, в която авторът излага редица свои оригинални схващания и идеи, резултат от дългогодишните му изследвания върху разглежданата проблематика. Тези

схващания в своята съвкупност формират нова, интегрална теория за структурата на езика в нейната съотносимост със структурата на съзнанието и с познавателната дейност. Създадената теория притежава голяма обяснителна сила и дава аргументирано обяснение на редица важни аспекти на взаимодействието между езикови структури, когнитивни структури и структури на съзнанието, което обуславя интегралния ѝ характер. Основен неин компонент е разработеният от автора когнитивен модел на езиковата способност. Моделът се основава на оригинален подход, при който отношението между синтаксис и семантика се разглежда като отразяващо отношението между език и съзнание. Както посочва авторът, за първи път отношението между синтаксис и семантика се представя в такава перспектива. В когнитивен план са анализирани редица синтактични и семантични явления (пораждане на изречение, предикация, рекурсия и др.; лексикална семантика на думи, изразяващи перцептивни модалности и др.), при което се достига до сериозни обобщения за тяхната същност и за свързаните с тях когнитивни процеси.

Изложената в дисертационния труд интегрална теория обуславя цялостния му много сериозен принос по отношение на теоретичното езикознание и когнитивистиката. В рамките на тази теория се съдържат многобройни приноси по отношение на конкретни аспекти на изследваната проблематика, като поради ограниченията в обема на становището ще открием само някои от тях.

1. Задълбочават се знанията за характера на мисловната дейност в нейното отношение към съзнанието и към езиковите структури (глава 4). Плодотворно за изясняване на тази сложна връзка е използваното понятие *когнитивно събитие*, чиято роля е да конструира дадено мисловно съдържание в хода на речевата дейност. С приносен характер е формулираната от М. Стаменов теза, че чрез когнитивното събитие се осъществява „преводът“ (по термина на автора) между ментална дейност, мисловни съдържания в съзнанието и езикови (синтактични) структури.

2. Много важно постижение на дисертационния труд е изясняването на механизма на реализация на езиковата способност с оглед на взаимодействието ѝ с когнитивната способност и структурите на съзнанието (глава 5).

Убедително е обяснен начинът на синхронизация във функциите на съзнанието, мисленето и езиковата способност в речевата дейност, при пораждане на добре оформено изречение. Създаденият модел представя когнитивните актове, свързани с пораждането на изречение в тяхната последователност, а именно: акт на възприятие, акт на категоризация на събитие от обективния свят (свързана с взаимодействие между възприятие и дългосрочната памет), акт на активизиране на конструкция в семантичната памет и съответно – на съпоставима конструкция в лексикона, което активизира търсене на съответстващ ѝ глагол, като вербализацията на тази конструкция чрез глагола води до формиране на изречение.

Създаденият модел описва фазите в пораждането на изречение с оглед на протичащите в психиката процеси, т.е. той е насочен към обяснение на синтактичните явления с оглед на съпътстващите ги когнитивни процеси. Това обуславя оригиналността на модела и различието му от моделите на пораждане на изречение в генеративната граматика и в граматиката на конструкциите – различие, което авторът обосновава много ясно.

В основата на разглеждания модел са залегнали и други оригинални идеи на автора с приносен характер, сред които: за бинарната структура на съзнанието, включваща субект и обект, и за нейната аналогия в бинарна членимост на изреченската структура; за квазипредикатната структура на категоризацията, изразяваща се в това, че първичният начин на категоризация е на основата на събитие / действие, в което обектът участва (а не на обектна основа, както се смята от някои изследователи). Тази особеност на първичната категоризация води до това, че свързаната с нея информация активизира в лексикона глагол с неговите задължителни аргументи.

3. Изяснен е и начинът, по който се извършва дисоциацията в действието на съзнанието, мисловната дейност и езиковите структури – процес, който е противоположен на синхронизацията.

Много интересен е изводът, че както интегративността, така и дисоциативността в съвместното функциониране на съзнанието, мисленето и езика се обуславят от съзнанието, от неговия интегративен и дисоциативен потенциал, разгледан обстойно в труда.

4. Създаден е модел на работната памет, в която са идентифицирани три процесора – представен, езиков (синтактичен) и процесор на абстрактното мислене. Изяснена е спецификата на езиковия процесор, свързана с това, че той не притежава буферна памет, т.е. може да борави само в рамките на актуално формираната изреченска структура. Установен е начинът на синхронизация в действието на трите процесора при формиране на изречения и се достига до важния извод, че именно езиковият процесор обуславя динамиката на разгръщане на мисловния процес.

5. Един от най-съществените и оригинални изводи в дисертационния труд е, че по своите функции и структура езикът и съзнанието взаимно се допълват (т.е. са в отношение на комплементарност), а с оглед на динамиката на своята реализация в психиката те са в отношение на индиректна съотносимост. Този извод разкрива много важна особеност в начина на функциониране и синхронизиране на съзнанието и езика и е показателен за дълбочината на тяхното изследване.

Свързана с комплементарното отношение между език и съзнание е установената от автора особеност на езика, определяща го като функционален антипод на съзнанието.

Субектът на изречението е или експлицитен, или подлежи на експликация. Обратно, при съзнанието, с характерната за него бинарна конфигурация от субект и обект, субектът е винаги имплицитен, а обектът – експлицитен.

6. Достига се до много съществени констатации за отражението на формите на възприятие в познавателния опит, съзнанието и езика (глава 3). За първи път по системен начин се представя мултимодалният характер на различните перцептивни модалности, връзката и аналогията между тях, отразена в лексикалната семантика, като се анализират лексеми в български и английски, чиито значения са възникнали на мултимодална основа.

Изводът за мултимодалния характер на възприятията задълбочава знанията за лексикалната семантика на думите, означаващи възприятия, и също и за моделите на метафоризация, възникнали на мултимодална основа. Този извод е полезен и за усъвършенстване на речниковото представяне на глаголите за възприятия, като много ценни в това отношение са препоръките на М. Стаменов за по-системно лексикографско представяне на тази лексика.

По отношение на важния въпрос за възможностите за вербализация на възприятията в цялото им богатство, авторът обосновава схващането си за невъзможността някои техни аспекти да бъдат представени с езикови средства. Много интересна и добре аргументирана е и тезата, че в редица случаи богатството от възприятия и начинът на тяхното езиково изразяване зависят от културноспецифични фактори. В този план е например установената специфика на осезанието при българина, което има по-малка роля в неговото езиково съзнание в сравнение с носителите на английския език.

7. Установена е семантичната специфика на глаголите за психически преживявания/състояния чрез анализирани на богат лексикален материал (включващ 486 български глагола). Достига се до извода, че в техните значения присъства и метакогнитивен елемент, свързан с осъзнаване от субекта на означеното преживяване.

8. До значими и оригинални идеи относно най-дълбоката природа на съзнанието авторът достига и при разглеждането на метафорите за съзнанието (глава 6). Формулирана е оригиналната теза за невъзможност да се създаде модел на съзнанието, който да не е на метафорична основа. Убедително е аргументирано схващането, че единственият начин за описание на съзнанието е чрез съпоставка и наслагване на различни метафорични изрази за него. С тази цел са анализирани повече от 20 метафорични модела на съзнанието (напр. съзнанието като вместилище, като огледало, като поток и др.), всеки от които е разгледан като кодиращ определена негова особеност. Чрез наслагването на тези модели се получава представа за различни страни на този сложен феномен.

9. Разработеният интегративен модел на езиковата способност включва и важни изводи относно предикацията и рекурсията (глава 7) с оглед на тяхната аналогия със

структури в когнитивен план. Изследването на тези явления допринася за изясняване на още един аспект на координацията между функциите на съзнанието, мисленето и езика. Авторът достига и до редица други важни изводи за характера на връзката между предикацията и рекурсията, за същността на рекурсията като основа на структуропорождащия потенциал на езика и др.

Въпроси, свързани с проблематиката на дисертационния труд, са представени в голям брой публикации (30), значителна част от които са публикувани в авторитетни чуждестранни и български издания. Авторефератът отразява точно съдържанието на дисертационния труд.

Дисертационният труд на М. Стаменов представлява извънредно сериозно и оригинално изследване с много висока научна стойност и значителен принос за развитието на теоретичната лингвистика и когнитивистиката. Разработената в труда цялостна теория за езиковата способност в отношението ѝ към когнитивната способност и структурата на съзнанието представлява нов етап в изясняването на тази проблематика. С оглед на изложеното предлагам с пълна убеденост на почитаемия научен съвет присъждането на научната степен „доктор на филологическите науки“ на проф. д-р Максим Стаменов.

12.02.2016 г.

Член на журито:
/проф. С. Колковска/